

Nagy Tibor

Topolyai hideg napok

Az 1944–1945-ös hideg napok Topolyát sem kerülték el. Bizonyos dolgokban teljes azonosságot mutatnak az itt történt események a Bácskában máshol lezajlott eseményekkel, ami az előre megtervezettségére utal. Más dolgokban azonban specifikusságot mutat az itteni tragédiasorozat.

Kutatásaimat 1993-ban kezdtem el. Előtte, bár helybeli vagyok, nem igazán hallottam ezekről a késő őszi-téli eseményekről. Az első értesülésekhez is kínkeservesen jutottam. Nem volt, aki meséljen, illetve, ha volt is, inkább mélyen hallgattak, még mindig félve a megtorlásoktól. Ezt a félelmet csak tovább táplálta az abban az időben zajló balkáni háborús eseménysorozat, aminek során a civil lakosság feletti kegyetlenkedés, csakúgy, mint fél évszázaddal korábban napirenden szerepelt. Végül sikerült megtalálnom a kulcsembereket, akik szinte kézről-kézre adtak, újabb és újabb informátorokhoz juttattak. A hozzátartozók és a túlélők beszámolóit mellett megpróbáltam írott forrásanyagra is bukkanni. Ezen a téren két irányba indultam el. Egyik részről itt volt megboldogult Barsy Viktor plébános személye. A vészterhes időszakban ő volt a helybeli katolikus pap. Nevéhez fűződik a november 14-i esti mise is, ami évtizedeken keresztül kimondatlanul is az ártatlan áldozatok emlékének szólt. Úgy gondoltam, hogy ez a rendkívül agilis egyházi személy biztos

hagyott maga után olyan feljegyzéseket, amelyek fontosak lehetnek ebben a tárgyban. Átnézve a topolyai római katolikus egyház levéltárát, nem találtam semmit. Ennek két oka lehetett. A sok átköltöztetés során a feljegyzések elkallódtak (a templomi irattár egyébként is nagyon szegényes, sok dokumentum elveszett, illetve megsemmisült), vagy nem is készített semmiféle feljegyzést. (Az első variációt tartom elképzelhetőnek.) A másik hely, ahol írott forrásokat reméltem, a topolyai községháza levéltára volt. Egy, a későbbiekben ott dolgozó személytől megtudtam, hogy viszonylag sok írott anyag készült abban a korban, s köztük voltak feljegyzések is, amelyek az 1944 végén lezajlott eseményekhez kapcsolódtak, de az 1950-es évek derekán, Topolyán megjelentek a belügyminisztérium emberei, akik több napon keresztül alaposan átnézve a felgyülemllett anyagot, begyűjtötték a számukra értékest. Nagy postai zsákokba csomagolták őket, lepecsételték, s egy kamionra való irattal távoztak. Nagyon alapos munkát végeztek, mert nem csak az okmányokat nézték át és gyűjtötték be, hanem átlapozták az iktató könyveket is, és ahol „oda nem illő” dolgokat találtak, azokat a könyveket is eltették. Mivel több napig tartózkodtak városunkban, informátoromnak egy-egy közös kávézás közben volt alkalma szót váltani velük. Elmondták, hogy az anyagot bezúzásra viszik, de ezt megelőzően még egy szelektálást végeznek, és az így átszitált anyag a belügyminisztérium levéltárába kerül. Az értéktelen megsemmisítésre. Isten tudja, hogy a topolyai papírokból mi maradt meg.

Írt források hiányában kénytelen voltam az általános, az egész térségre vonatkozó anyagok begyűjtésével és tanulmányozásával foglalkozni, illetve a még élő szemtanúk visszaemlékezéseit begyűjteni. Ez utóbbival kapcsolatban mondhatom, hogy az „utolsó vonatra szálltam fel”. Informátoraim többsége mára távozott az élők sorából, magukkal vitték az átélt borzal-

mak emlékét. Akik viszont annak idején megnyíltak, sok értékes információval szolgáltak. Ellentmondást ezekben ritkán találtam, inkább az egymást kiegészítő adatok voltak jellemzők, amik megkönnyítették a munkámat. Meglepett, hogy majd 50 évvel az események után narrátoraim többsége, bár egyszerű emberek voltak, milyen szuggesztíven, mennyi apró részletre visszaemlékezve meséltek. Többségük újra átélte az 1944 novemberében és decemberében lezajlott eseményeket.

Az első két-három évben viszonylag sok értesüléshez jutottam, de utána hirtelen beszűkültek a forrásaim, s az óta elvétve csurran-cseppen egy-egy újabb infó a tarsolyomba. Inkább a korábban megszerzett értesülések ismétlődnek nagyon kevés újdonsággal. Informátoraim többsége az elmúlt bő egy évtizedben távozott az élők sorából. A velük folytatott beszélgetések, s a közben elkészített jegyzetek így még jobban felértékelődtek.

Ami az eseményeket illeti, minden az ún. felszabadulással kezdődött, 1944. október 18-án, amikor a szovjet, később a bolgár csapatok bevonultak. Míg a szűkebb és tágabb térségben ezekhez az erőkhöz nem egyszer számtalan erőszakos cselekmény fűződik, addig Topolyán kirívó eseményekre nem került sor. A tisztek eléggé nagy fegyelmet tartottak, megakadályozva katonáik túlkapásait, nem egyszer szigorúan büntették is őket. Informátoraim közül néhányan meg is jegyezték, hogy a véres leszámolásra előbb sor került volna, ha nincsenek itt ezek a katonai egységek. Viszont a Dunánál készülődő összecsapások miatt a szovjet és bolgár erők tovább vonultak, s átadták a helyüket a partizánoknak. Az új hatalom a városban kettős munkához fogott. Egyik részről megkezdődött a topolyai Petőfi-brigád toborzása, ahova főképpen környékbeli magyarokat soroztak be. A besorozottak közül néhányan kimondottan azért vállalkoztak erre, hogy maguk és hozzátartozóik elkerüljék az atrocitásokat. Azok a családok, akiknek férfitagjai közül valaki

a harctérre ment, kapott egy papírt, amit az utcai ablakba kellett tenni, hogy ez család részt vett/vesz a népfelszabadító háborúban. Így próbálták megelőzni, hogy ezeket a családokat megkíméljék a leszámolástól. Az esetek többségében a papír segített. Megkezdődött a begyűjtés is. Behívókkal, vagy főleg este, erőszakos úton, fegyveres kíséret mellett.

Hallván ezeket az eseményeket, mondhatom, nem igaz a mondás, hogy egy fecske nem csinál nyarat. Csinál. Ahol akadt legalább egy ember, aki szembeszállt az elhurcolásokkal, kivégzésekkel, ott ilyen eseményekre nem került sor. Legalábbis szűkebb környékünkre ez volt a jellemző. Az ómoroviciaiak, feketicsiek, bajsaiak egy embert sem veszítettek ebben a vészterhes időkben, pedig itt is voltak bekísérések, csattantak el pofonok, sőt néhányan a bajsai úti táborba is bekerültek hetekre, de 1944 karácsonyára mindenki hazatért. Minden esetben egy-egy helybeli, az új hatalomban befolyásos személy intézkedett, hogy falubelijeit ne érje nagyobb bántódás. Topolyán nem akadt senki, ellenkezőleg, az új hatalmat kiszolgáló, saját korábbi bűneiket takargatni akaró személy besúgóként vagy – ahogy itt mondták – mutogatóként működött közre a belbiztonsági erőkkel. Esténként fegyveres kíséreléssel járták a várost és gyűjtötték be az embereket. A másik szégyenfolt, ami akkor Topolyán esett, hogy voltak, akik saját korábbi vélt vagy valós sérelmük miatt feladták polgártársaikat, akiket tömegesen vittek be az akkori község háza börtönébe, a bíróság pincéjébe, s amikor ezek megteltek, a topolyai úti katonai táborba. A mutogatók főleg helybeli magyarok voltak, a pribékek és a hóhérok pedig pacséri szerbek, bajsai szlovákok soraiból kerültek ki, illetve valahonnan délről idevezényelt szerb belbiztonságiakból állt.

Az első kivégzésekre november elején sor került, főleg a község háza pincéjében, ahol módszeresen verték és kínozták az embereket. Az idekerültek többségét agyonütötték, a holttestek

pedig a községháza mögött levő park tavacskájába kerültek. A háború után ezt a tavacskát feltöltötték, majd tenispályát építettek rá, de minden alap nélkül, nehogy a megbolygatott földből csontvázak kerüljenek elő. Ez akkoriban csendes felháborodást váltott ki. A szóbeszéd szerint több mint 40 ember tetemét fedi ez a sportlétesítmény. A tavacska mellett a bíróság melletti, mára már betemetett kútban, illetve a Méhészek völgyében két tömegsírban vannak ártatlan áldozatok.

Pedig a feketelevés még hátra volt.

A nagy kivégzések éjszakájára 1944. november 14-én került sor, egy időben több helyszínen. Az egyik helyszín a jelenlegi szemételep és az által húzódó homokbánya volt. Itt főleg a szerb belbiztonságiak tevékenykedtek, akik golyószórával lötték agyon az embereket, három tömegsírba. A halálra szánt embereket a városból este parasztkocsikon vitték ki. Többségüket az előző napokban iszonyatosan megverték, ezért volt, aki nem is tudott mozogni. Az áldozatok kezét összedrótolták. Akik túléltek a sortüzet, azok fejét lapáttal, ásóval verték szét a pribék munkában részvevő helybeli vagy környékbéli szerbek. Évekkel később az új szemételepet szánt szándékkal telepítették a tömegsírokra. Ezen a napon a bajsai úti táborban is voltak kivégzések. A tábor mellett, a topolya-bajsai út másik oldalán (ma már itt is katonai tábor áll) két tömegsírba lötték bele az embereket. A hóhérok ebben az esetben két bajsai szlovák testvérpár volt.

A visszaemlékezők szerint, akit ezen a szörnyű napon nem végeztek ki, azok túléltek, és karácsony napján délig szabadultak. Ez azt jelenti, hogy Topolya–Bajsa közt húzódó út mellett keletkezett többi sír korábbi, november 14-e előtti tragédiák színhelye. Hét ilyen sírról tudok. A két legnagyobb, amely több tíz ember végső nyughelye, a jelenlegi tangazdaság mögött, a Bács-ér (Krivaja) völgyében van. Itt, a következő év tavaszán

elviselhetetlen bűz terjengett, a földből cipők, emberi ruhadarabok látszottak ki. A földeket évekig nem művelték és az állam a területet herével vetette be. De még így is, időről időre kerültek elő személyes használati tárgyak (cipő, szemüveg...), sőt évtizedekkel az események után még kivehető volt a sírok körvonala. Valami hasonló történt a kishegyési utat átszelő Méhészek völgyében is, ahol a kutyák többször kapartak ki emberi csontokat, ruhadarabokat.

Mindig sarkalatos kérdés volt, hány embert hurcoltak el és végeztek ki Topolyán 1944 novemberében? Sem az elhurcoltak, sem a meggyilkoltak számát a mai napig nem tudtuk megállapítani. Az eltűntek száma, az eddigi adatok alapján 200-250 főre tehető, akik kevés kivétellel valamennyien helybeliek, topolyaiak voltak. Ez idáig 64 embert tudtam beazonosítani névvel és más személyes adatokkal. Ha a többieket nem tudjuk hasonló módon megszemélyesíteni, azt kell mondanunk, nem is haltak meg, hiszen nem is léteztek. Ezért fontos minden személyre vonatkozó adatot begyűjteni: a neveket, születési időpontot és helyet, vagyoni és családi állapotot, utcát, házszámot, és amennyire lehetséges, az elhurcolás és a kivégzés időpontját, illetve az elveszejtés színhelyét. Csak a beazonosított egyéneket tudjuk felvenni az áldozatok listájára és a későbbiekben követelni rehabilitálásukat.

Az ártatlan magyar áldozatok sorából minden szempontból kilógnak a pacsériak. Tudtommal számuk 15 fő. Egyszerre érkeztek a bajsai úti kaszárnyába, s külön voltak zárva a többiektől. Többször kivitték őket a környező földekre kukoricát törni, górézni. Amikor a tábor 1944 karácsonyán felszámolásra került, mintegy 300 embert engedtek haza. Őket nem. Mivel a kivégzések hulláma elcsitul, mindenki bizakodott, hogy idő kérdése, mikor térhetnek ők is haza. Sajnos, erre nem került sor. Feltételezhetően 1945. január közepén, egy este, mindannyiuk-

kal végeztek, nagy valószínűség szerint a már korábban említett tangazdaság mögötti patak völgyében. Tragikus sorsuk néhány érdekes dolgot vet fel, mindenekelőtt azt, hogy miért került erre sor hónapokkal később? Hogy embereket Ivan Rukavina vezérőrnagy tiltó, írásos parancsa után is végeztek ki, arra utal, hogy a belbiztonsági erők irányítása még az ilyen utasításokat is felülbírálhatta.

A visszaemlékezőkkel beszélgetve óhatatlanul érintettem a sírok feltárásának és az újratemetésnek a kérdését. A többség mindkettőt ellenezte, mondván, maradjanak örökre abban a földben, amely eltakarta őket, de a helyszínt jelöljék meg és illőképpen gondozzák, hogy a hozzátartozók, az utódok bármikor kimehessenek és emlékezhessenek. Egyelőre a topolyai Nyugati temetőben áll egy, 1994-ben a hozzátartozók által állított fakereszt, illetve évekkel később a topolyai önkormányzat által emelt emlékhely, amely minden elhurcolt és kivégzett topolyai magyar embernek állít emléket, nyugodjanak bárhol is a város területén.

Ha valaki arra jár, térjen be, nézze meg, mondjon el egy imát értük. Gyűjtsen meg egy szál gyertyát azok emlékére, akiknek az életmécsesét oly váratlanul, durván és embertelenül oltották ki, 1944–1945 hideg napjaiban.

